

Rádlův filosofický program jako o pokus o revizi evropské myšlenkové tradice
Ladislav Hejdánek

◆ přednáška | přípravné poznámky, česky, vznik: 22. 10. 1973 ◆ poznámka: pro
vršovický sbor; v rámci sdružení "Třicátníků"

◆ lecture | preparatory notes, Czech, origin: 22. 10. 1973

Rádlův filosofický program jako o pokus o revizi evropské myšlenkové tradice

[1973]

Vršovičtí třicátníci, 22. 10. 73.

01

Otázka, co znamená pro nás a pro dnešní situaci domácí, blokovou i světovou právě Emanuel Rádl, bude ovšem řešena vždy podle toho, co pro posuzovatele znamená sama filosofie. I k tomuto problému se ovšem Rádl opětovně vracel a tomu, kdo je ochoten jej číst pozorně, může být i v této věci orientací i korektivem.

02

Naše dnešní úvahy musí být výrazně vedeny zřetelem k tomu, že tu jsme jako sbor, jako církve, jako křesťané. Proto naše posuzování Rádla bude představovat ještě jakési zúžení, ale zároveň zpřesnění a zkonkrétnění zmíněné otázky. Budeme se ptát, co znamená Rádlův myslitelský odkaz pro nás jako pro křesťany a pro situaci křesťanské církve dnes, v těchto letech, desetiletích, v tomto století, v tomto přelomovém, krizovém období, jehož jsme nejenom svědky, ale také účastníky, a to ať chceme nebo nechceme. Tady zase bude významné pro řešení této zkonkrétněné otázky, jak rozumíme sami křesťanství, jehož dnešní situaci, jak rozumíme sami sobě jako křesťanům a osobně jako člověku víry, jako věřícímu.

03

A tak vlastně celý večer budeme věnovat úvahám o tom, jaký je smysl filosofie, jaké je její místo v lidském životě a jaký vliv na život může vůbec filosofie mít, a ovšem zvláště na život křesťana, na život člověka věřícího. A tu si pochopitelně musíme nejdříve udělat jasno o tom, co to vlastně filosofie jest. A ve všem svém dnešním uvažování se necháme vést samotným Rádlem. Jeho otázky si chceme nechat dojít, aby se staly i našimi otázkami, abychom jim i jemu porozuměli. A jeho odpovědi se nám stanou základem pro naše vlastní uvažování, ať už tak, že Rádlovi dáme za pravdu, ať už tak, že mu za pravdu dát nebudeme moci.

04

V roce 1933, tedy na vrcholu své myslitelské dráhy (o 2 roky později Rádl těžce onemocněl), kdy dokončoval své Dějiny filosofie II., napsal Rádl, že filosofií rozumí víru v pravdu, hledání pravdy a odevzdanost v její moc (Dnešní stav filosofie a psychologie, str. 9). Sám říká, že to je pojetí ve velmi širokém smyslu. O několik řádek dále poukazuje ještě na to, že filosofie žádá důslednou a zásadovou životní praxi, založenou na jasné teorii.

Interpretace: filosofie žádá životní integritu, ale naopak zase životní integrita vyžaduje filosofii. Životní sjednocenost, jednota života není ničím samozřejmě daným, nýbrž musí být vydobyta. Proto také filosofie není pouhým produktem, „výronem“

individuálního nebo sociálního života (DF I, 44), nýbrž programem pro individuální a sociální život. Není však ani jen čímsi naneseným na život zvenčí, nýbrž prýští z života samého a udává pro praktický život konkrétní směrnici (O naší nynější filosofii, 5–7). Tedy: filosofie vyvěrá z života, mohli bychom říci také: stává se uprostřed života, ale tak, že nezůstává pouze při jeho danosti, skutečnosti, ale staví se nadto ale staví se nadto aktivně a uvědoměle proti životu pouze danému, proti pouhé skutečnosti a odůvodňuje, proč věci jsou, jakými jsou, a staví program, jakými být mají (dtto, 37–8). Filosofické myšlení není tedy nějakým duševním hnutím ve smyslu dokumentu doby, není to pouhý projev duše ať už jednotlivcovy, nebo duše davu, není pouhým výkřikem stísněné mysli – to vše patří pouze ke spodním proudům kulturního života a není v tom ještě žádná filosofie. Pravá filosofie povstává teprve tam, kde se člověk myšlenky zmocňuje, kde si trpí měřit ji mírou pravdy a omylu, kde si její smysl formuluje a podává jasnou formulaci soudruhům k úvaze jako výsledek vlastní duševní práce. (DF I, 44). Jinde říká Rádl (DF II, 623), že filosofie je doma jediné tam, kde země jí mizí pod nohama a nebesa se otvírají. Tato poněkud poetická formulace má naznačit nezbytný přechod z jednoho do světa do světa druhého, přerod člověka z přírodní, přirozené bytosti v bytost, která bydlí v řeči a spravuje se pravdou, promlouvající skrze řeč.

Jednota, integrita životní je tedy zásadně možná jen tam, kde je založena uprostřed života na něčem, co není na tomto životě závislé resp. co není jeho vlastností, jeho produktem, jeho výkonem. A to je pravda. Pravda ukazuje věci a situace tak, jak vskutku, opravdu jsou. Ukazuje je v pravém světle. Životní integrita je možná jen tam, kde se prosazuje toto světlo pravdy, tj. kde si děláme jasno o věcech, o světě kolem nás, o své situaci ve světě a sami o sobě. To ovšem nikdy definitivně nebudeme mít ke své dispozici, pravdu nikdy nebudeme mít provždy v ruce, v kapse. O pravdu je nutno vždy znovu zápasit. Nikomu není dáno, dosáhnout podstaty věcí; filosof se však pozná podle toho, že po této podstatě vztahuje ruku (DF I, 5).

Víra, důvěra v pravdu znamená nadějnou jistotu, že poznaná pravda mne nezničí. Odkazem řecké antiky je obava před plnou pravdou, úzkost, že ji neunesu, náchylnost ke smíru s polopravdou a laskavou nebo zbožnou lží. Ona naprostá odevzdanost pravdě, ono neustávající hledání pravdy a víra, že pravda nás vysvobodí (a nikoli ujařmí, znehybní, zničí) je původu židovského. To je tedy první základní bod, jímž Rádl realizuje ve filosofii odkaz, nesený staletími nepřiměřenými myšlenkovými prostředky, ale donesený až do dneška v naléhavosti, volající po myšlení novém, po prostředcích přiměřenějších.

05

Rádlova filosofie může být nazvána filosofií akce, filosofií aktivity. Ale akce má dvě fáze, dvě etapy. Skutečná akce není pokračováním nějakých vnějších událostí a tlaků, ale má své centrum, jádro, z něhož vyráží kupředu, aby se střetla se vším, co je okolo, co je jenom vnější. A aby toto jádro tady vůbec mohlo být založeno, aby se mohlo ustavit a

upevnit, je zapotřebí nejprve odstupu: člověk, připravující skutečnou akci, skutečný čin, se nejprve musí stáhnout do ústraní, do odloučenosti od rušného světa, do klidu pracovny, do zátíší – nebo na poušť. To neznamena jen vnější uklidnění a myšlenkové soustředění, ale skutečný odstup od toho, co světem vládne, od mnohostranné bídy lidské situace (a také filosofovy situace), ba odstup také od sebe samého, pokud my sami, naše já je příliš svázáno se světem a s tím vším, co v něm platí a vládne. Filosof se osamostatňuje uprostřed osamění, tím že je sám, stává se sám sebou – třeba proti celému světu. (Viz DF I, 3 a DF I, 7–8.) (Veřejné mínění.)

06

Tím, že se odvrací od světa, však nenechává filosof svět světem, nenechává jej propadnout nějaké nicotě, nicotnosti, jak by se mu třeba mohlo zdát, ale nikdy nepřestává mít pro svět naději. Důvěra v pravdu, v moc myšlenky, v sílu uvědomělého programu (DF II, 622) znamená víru, že svět může a musí být napraven. Proto pravá filosofie je programem pro reformu světa (DF I, 5), programem nápravy a pokroku. Filosof, který nepracuje vědomky, nevědomky pro nový mravní řád ve světě, není celým člověkem a není dokonalým filosofem (recenze Vývoje tvořivého, Nové Ath. I, 1920, 380; obojí náleží dohromady, protože jde o životní integritu!). Neboť jakou cenu má filosofie, která nepomáhá člověku v bídě jeho životních zápasů? (DF I, 108). Ptejte se: k jakému boji sociálnímu, politickému, mravnímu, náboženskému je výzvou spis filosofický – a dostanete odpověď o jeho významu (DF I, 7). A tak se každý filosof obrací ke své době, která je pro něho hic Rhodus, hic salta! Prožil nesnáze, vidí nebezpečí, učinil diagnózu krize, hledá pomoci; podává jako lék svůj nový filosofický program... Proto velká filosofie byla vždycky blízka politice a revolucionářství. ... Čím větší filosofie, tím více vyniká její základní účel: být programem pro reformu světa! (DF I, 4–5).

07

A právě tady je Rádl najednou dialektický v plném a nejvlastnějším slova smyslu. Na jedné straně říká: o pravdu zajisté jde; ale pravda, které svět zrovna potřebuje, zvítězí jen v boji, a filosofie je voláním do boje! (DF I, 7). Právě tak ovšem platí i naopak: všichni lidé jsou povinni bojovat za spravedlnost a za pravdu; svět však bude osvobozen ve jménu pravdy, nikoli ve jménu násilí (O žen. hnutí, 1933, s. 46). Svět bez násilí – to je iluze. Ale vidět násilí, to ještě neznamena omluvu a výmluvu. Za pravdu je nutno bojovat – ale tak, že zároveň bojujeme sami se sebou a se svými ustavičnými sklony, velmi nebezpečnými sklony, mít se za držitele pravdy. Ve filosofii nejde jen o doktrínu, ale také o temperament, o životní praxi, o celé životní zaměření (Romant. věda 1918, s. 253). Skutečné zápasy lidí se dály a dějí na této zemi v zápase živých lidí. Filosof je člověk s pozemskými touhami. Je třeba se ptát: oč mu doopravdy jde a má jít na tomto světě? Co má konec konců rád? Co ho bolí, co těší? Jaké má plány? Rozbor „učení“ daleko nepodává celou, někdy ani ne hlavní odpověď na tyto otázky, které jsou pravými otázkami filosofickými (DF I, VII – předmluva). A tak si musíme nechat otevřený výhled

na vše, co souvisí s touto lidskostí filosofie resp. člověčenstvím filosofie, a ustavičně kontrolovat, co to vlastně děláme, když filosofujeme. A proto musíme usilovat také o pochopení druhých myslitelů. Ne proto, abychom s nimi jenom souhlasili, abychom je chválili. Také boj bývá pochopením, někdy výborným pochopením (O naší nynější filosofii, 1922, str. 23–4). Ale zejména nám pochopení druhého filosofa může pomoci pochopit sebe, uvidět některé stránky vlastního myšlení a tím i života, které bychom jinak neuviděli a snad ani vidět nechtěli. (Kant a válečná prohra – Nové Ath. II, 220/- ale později také nacismus atd.)

08

Věda a filosofie jsou i tak po krk ponořeny do duchovního života doby – už jen proto, že se vyjadřují jeho řečí (DF I, 28). Proto je za prvé třeba druhým myslitelům hledět do očí, pochopit, co svými slovy říkají, co chtějí říci (DF I, 74). Filosofie je vůbec možná jen tam, kde sdílný člověk stojí proti člověku, myšlenka proti myšlence (DF I, 70–71). Filosofie vznikla a mohla vzniknout pouze jako výsledek spolupráce dvou stran, ve společnosti naslouchající výkladům zkušených lidí, ve společnosti vyptávající se, společností, v níž filosofie byla duchovním zápasem mezi filosofem a posluchačem (srovnání s orientem; DF I, 69–70). A to všechno tím spíše platí pro dějiny myšlení. Na počátku každé nové filosofie ovšem stojí: slyšeli jste, že říkáno bylo starým ... Ale jáť pravím vám! (DF I, 3). Ale skutečná cesta kupředu je možná jen tam, kde se ti „staří“ uvádějí a kde se usilovně překonávají, nikoliv zapomínají a odhazují. Cestu kupředu, říká Rádl, lze sotva najít jinak než respektováním toho, co filosoficky vykonali myslitelé před námi, tedy např. dnes, co vykonalo XIX. století. Na to je třeba navazovat a o to je třeba opírat i svou kritiku. Filosofii nelze stavět jinak než na těch základech, které už jsou položeny. (Dnešní stav filosofie a psychologie, s. 12–13). Proto také česká filosofie se může hnout kupředu jen tehdy, když naváže na svou skutečnou filosofickou minulost. Rádl uvádí Husa, Komenského, Masaryka: máme významnou filosofickou minulost za sebou, je nač navazovat (dtto, 21). Česká filosofie může růst jen z promyšlení toho filosofického dědictví, které nám odkázali naši předchůdci. (dtto). Snad ani nemusí zdůrazňovat, že k tomuto odkazu, na nějž musíme navázat česká filosofie, nemá-li úplně zahynout, náleží dnes už nepochybně také Rádl.

09

Co pro křesťany? Vidět situaci i sebe v pravém světle, jak věci jsou a jací i my vskutku jsme, to je nezbytné, nemá-li být celé naše křesťanství jednou velikou prolhaností. A to je ovšem nemožné bez důsledné, soustavné a bez konce sebezkoumavé, kritické reflexe, tj. bez filosofie. Rádlůvská filosofie aktivity (praktická filosofie) je potřebná dnešním křesťanům pak zejména proto, že si už příliš navykli nechat svět být světem a propadli schizofrenii dvojího života, života všedního a nedělního, života ve světě a ve sboru, v církvi. A dokonce propadají otročením tomu, co světem vládne, ztrácejí odstup, který už jen jako křesťané by si vždycky měli zachovat. Rádl může nás nedověrné

křesťany učit naději pro svět, naději pro budoucnost nápravy věcí, naději v moc myšlenky, odevzdané do služeb pravdy, naději v sílu programového úsilí, které ví, co chce, a myslí dopředu, daleko dopředu. Tak jak to český básník vyjádřil:

Špehýrkou dějin dívá se k nám příští...

Letí čas letí zlatý paroháč

a všeho málo mu je a všeho málo mu je.

A tak, mohu-li téhož básníka citovat ještě jednou, lze doufat, že

Na stopce zakazovaného jména

plod zraje dál a bez červů je ...